

UDK 17-023:2-732.3"713"VAT2

Izvorni znanstveni rad

Primljeno 11/05

MORALNO-ETIČKI IZAZOVI ČETRDESET GODINA NAKON KONCILIA

Stjepan BALOBAN, Zagreb

Sažetak

Imajući u vidu postkoncilski razvoj moralne teologije i specifične hrvatske prilike autor u raspravi o moralno-etičkim izazovima četrdeset godina nakon Koncila polazi od temeljne koncilске poruke, tj. poziva teozolima da uvijek traže prikladniji način kako bi kršćansku moralnu poruku saopćili ljudima svoga vremena (usp. *Gaudium et spes* br. 62). Hrvatska društvena javnost preko medija sve više potencira osjetljiva moralno-etička pitanja, poput umjetne oplodnje, spolnoga odgoja, pobačaja, homoseksualnosti, pedofilije, stvarajući o tim i sličnim pitanjima takav moralno-etički pristup koji se razlikuje od načina života hrvatskoga naroda.

Tema se obrađuje u dva dijela: *Poticaji Drugoga vatikanskog koncila* i *Neki suvremeni moralno-etički izazovi*. U prvom dijelu autor raspravlja o temeljnim koncilskim postavkama za razvoj moralne teologije, prije svega o kristocentričnom usmjerenju koje proizlazi iz *Optatam totius*, br. 16. i nekih drugih koncilskih dokumenata. Takav pristup u postkoncilskom razdoblju nailazio je na različite poteškoće, ali se u novije vrijeme susreće sve više tekstova koji problematiziraju tu tematiku. U drugom dijelu rada autor se ograničuje na dva šira područja na kojima se u posljednje vrijeme pojavljuje više moralno-etičkih izazova. To je, s jedne strane, područje braka, obitelji, uopće spolnoga života i bioetike kojim se bavi moralna teologija te, s druge strane, socijalno područje kojim se posebno bavi socijalni nauk Crkve odnosno socijalna etika. S obzirom na specifičnu hrvatsku situaciju prvo područje se tematizira kroz pitanje spolnog odgoja, promjene zakonodavstva i aktualnosti bioetike. U radu se konstatira selektivni pristup spolnosti, problemi u stvaranju novoga hrvatskog zakonodavstva na tom području koje ne odražava stvarno stanje hrvatskoga društva te aktualnost bioetike u Hrvatskoj u kojoj hrvatski teolozi daju svoj značajan doprinos. Brojni su moralno-etički izazovi na socijalnom području u Hrvatskoj koji su autoru dobro poznati. Tražeći odgovor na pitanje: koja je uloga hrvatskih teologa i službenih predstavnika Crkve, autor konstatira da je *Socijalni govor hrvatske Crkve na ispitu*. Na osnovu *Kompedija socijalnog nauka Crkve* autor pokazuje *Socijalni pastoral kao put* za aktivno sudjelovanje kršćana i Crkve u društvenom životu što je ujedno i temeljni preduvjet za 'novu evangelizaciju' o kojoj je govorio papa Ivan Pavao II. U *Zaključku* se na osnovu enciklike *Veritatis splendor* i rasprave teologa moralista tematizira povezanost između moralno-etičko-socijalnih izazova i vizije teologa moralista. U pluralnom društvu, u kojem se izgubila slika 'kršćanski etičkog svijeta', od teologa moralista se očekuje da bude 'osoba sa mnogo antena' koji će biti kadar u crkvenom i društvenom životu svjedočiti proročku vjerodostojnost etičkih uvjerenja Crkve. Svi oni koji na moralno-etičko-socijalnom području u hrvat-

skoj crkvenoj i društvenoj javnosti nastupaju kao predstavnici Crkve trebaju biti kompetentni i trajno svjesni koncilske poruke da stalno traže 'prikladniji način' kako kršćansku moralnu poruku prenijeti ljudima našega vremena.

Ključne riječi: moralno-etički izazovi, prikladniji način prenošenja moralne poruke, kricentričnost morala, spolni odgoj, promjena zakonodavstva, bioetika, socijalni nauk Crkve, socijalni govor Crkve, socijalni pastoral, vizija teologa moralista

0. Uvod

U pluralnom društvu i vremenu brze i veoma umrežene komunikacije puno je lakše, iako ni to nije jednostavno, postaviti argumentirana moralno-etička pitanja, nego na njih ponuditi zadovoljavajuće odgovore. Budući da je na suvremene moralno-etičke izazove u pluralnom društvu s teološke strane sve teže odgovarati, teolozi moralisti, koji su prije drugih teologa pozvani na raspravu, radije detektiraju probleme nego nude zadovoljavajuće odgovore. Stoga, s jedne strane, teološke rasprave nerijetko završavaju u nemogućnosti ili neuspjehu spajanja vjernosti crkvenim dokumentima, koji reguliraju to područje, i veoma kompliciranog načina suvremenog života, koji se sve više očituje na etosu vjernika. S druge strane, moralno-etički govor, a u nekim pitanjima i argumentacije crkvenih službenika, sve su više 'iznad glava', a često i mogućnosti razumijevanja vjernika, čak i onih koji redovito prakticiraju svoju vjeru. Taj raskorak na 'svojoj koži', tj. u svojem radu posebno osjećaju svećenici, pastoralni djelatnici, od ispovijedi preko propovijedi do osobnih susreta, a sve više i vjernici laici kao vjeroučiteljice i vjeroučitelji u radu s djecom i mladeži kako u školi tako i na župi.

Hrvatska društvena javnost preko medija sve više potencira veoma osjetljiva moralno-etička pitanja, poput umjetne oplodnje, spolnoga odgoja, pobačaja, homoseksualnosti, pedofilije, stvarajući o tim i sličnim pitanjima takav moralno-etički pristup koji se razlikuje ne samo od službenog crkvenog učenja nego i od tradicionalnoga načina života hrvatskoga naroda. U hrvatskoj Crkvi – a ovdje se prije svega misli na teologiju i teologe moraliste – nije se još uvijek razvila odgovarajuća rasprava, odnosno pronašao način, kako se konfrontirati sa novim i za većinu hrvatskih građana drukčijim moralno-etičkim pristupom koji prevladava ne samo u hrvatskim medijima nego i u istupima javnih djelatnika, političara a sve više i u svakodnevnom načinu života. Postupno, i bez veće rasprave nastaju u Hrvatskoj novi oblici moralno-etičkog ponašanja koji se sve više razlikuju od službenog naučavanja Katoličke Crkve. Takva, nova situacija, je veliki izazov za hrvatsku teologiju, posebno moralnu teologiju i socijalni nauk Crkve. Analiza specifično hrvatske situacije treba uzeti u obzir posljedice života u bivšem komunističkom sustavu, koje se posebno odražavaju u tzv. 'dvostrukom načinu života', jedan koji vrijedi za javni život i posao i drugi koji vrijedi za privatni i obiteljski život. Osim toga, Hrvati općenito, pa tako i vjernici, nisu naučili javno i organi-

zirano boriti se za svoja uvjerenja i način života. Hrvatski vjernici, koji su velika većina u Hrvatskoj, sve više postaju ‘šutljivom većinom’, a o moralno-etičko-socijalnim pitanjima u hrvatskoj javnosti prevladava mišljenje agresivne i od medija forsirane ‘manjine’. Sve to otežava zadaću hrvatskih teologa, posebno teologa moralista i socijalnih etičara, koji su po svojem poslanju pozvani javno raspravljati o osjetljivim moralno-etičkim pitanjima. Čini se da u toj ‘nezavidnoj’ situaciji jedni teolozi pokušavaju voditi rasprave na uglavnom ‘teoretskoj razini’ kako bi izbjegli eventualne poteškoće, a drugi se uopće ne upuštaju u sve kompliciranije rasprave koje pretpostavljaju interdisciplinarni pristup, tj. dijalog i suradnju teologije s drugim znanstvenim granama u različitim znanstvenim područjima.

Uvažavajući specifično hrvatsku situaciju smatram da crkveni predstavnici općenito i teolozi posebno moraju težiti jasnoći stavova, ovdje mislim na moralne stavove crkvenog učiteljstva. No, istodobno kod svega toga je *prevažna metoda, tj. prikladan način* kako te stavove prenijeti hrvatskim katolicima i svim ljudima dobre volje. Jedna od važnih poruka Drugoga vatikanskog koncila, koja i danas vrijedi, je poziv teolozima da u svojim raspravama uvijek traže prikladan način: »Teolozi se osim toga pozivaju da – poštujući metode i zahtjeve vlastite teološke znanosti – stalno traže prikladniji način kako da kršćansku nauku saopće ljudima svoga vremena; jedno je, naime, sam poklad vjere, ili vjerske istine, a drugo je način kako se one izražavaju, dakako u istom smislu i s istim značenjem.«¹

U raspravi o postkoncilskom razvoju moralne teologije Marijan Valković je dvanaest godina nakon završetka Koncila ustvrdio kako je »od prijeke potrebe pronaći načine i izraditi kriterije kako da se snađemo u novim prilikama kad nam je računati s pluralističkim razlikama, a pri tom ne bi smjelo stradati jedinstvo vjere i ljubavi«². Četrdeset godina nakon Koncila, u vrijeme velikih i brzih promjena u načinu života na moralnom području koncilski poruka *o stalnom traženju prikladnijeg načina* je aktualnija nego ikada.

Uz pitanje *koji su važniji moralno-etički izazovi* četrdeset godina nakon Koncila još je značajnije pitanje *kako se suočiti s nekim od izazovima* koji su specifični za hrvatsku situaciju.

Tema se obrađuje u dva dijela: *Poticaji Drugoga vatikanskog koncila* i *Neki suvremeni moralno-etički izazovi*.

¹ Pastoralna konstitucija ‘Gaudium et spes’ o Crkvi u suvremenom svijetu, u: II. VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti. Latinski i hrvatski*, KS, Zagreb, 1970., br. 62, str. 709. Dalje se upotrebljava skraćena *Gaudium et spes*.

² M. VALKOVIĆ, »Gibanja i smjerovi u današnjoj moralnoj teologiji«, u: *Bogoslovska smotra* 47 (1977.), br. 1, str. 12.

1. Poticaji Drugoga vatikanskog koncila

Drugi vatikanski koncil je od mnogih ljudi, prije svega katolika, bio shvaćen ne samo kao ‘temeljita obnova’ već puno više od toga kao ‘iskorak Crkve i kršćana u svijet’. U Katoličkoj Crkvi stvorilo se *pozitivno ozračje* o tome kako se kršćani, katolici mogu suočiti sa problemima u svijetu i u Crkvi, te mogu značajno utjecati na promjene u svijetu u kojem žive. Uz to pozitivno ozračje, ne samo neposredno prije Koncila nego i na samome Koncilu – kojemu je nezamjenjiv doprinos dao papa Ivan XXIII.- ‘u pozadini’ među teolozima koji su pripremali Koncil prilično teško su se ostvarivali novi pomaci i promjene. To se također odnosi na mijenjanje moralne perspektive. Tu su se primjerice veoma teško probijale promjene u odnosu na brak i obitelj.³ Značajna promjena se dogodila u tumačenju ciljeva braka kada je na Koncilu potvrđeno da je ljubav uz rađanje temeljna za brak.⁴ Uz ostale poznate teologe svoj značajan doprinos mijenjanju moralne perspektive dao je i Bernhard Häring koji je imao važnu ulogu u oblikovanju jednog od najvažnijih dokumenata ‘Pastoralne konstitucije o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*’ i to posebno drugoga dijela⁵ kao i u poznatom tekstu o moralnoj teologiji u *Optatam totius*, br. 16⁶ koji se uzima kao putokaz za postkoncilski razvoj moralne teologije. Treba naglasiti da se do određenih formulacija u koncilskim dokumentima nije dolazilo lako i jednostavno, odnosno na oblikovanju koncilskih dokumenata lomili su se različiti teološki pristupi i koncepcije. To se također ili prije svega odnosilo na moralne izazove kojih je bilo sve više.

Poznato je da o jednom od tadašnjih najtežih pitanja, reguliranju začeća, nije na Koncilu doneseno mišljenje.⁷ Kada na Koncilu dolazi do velike rasprave i razilaženja o problematici reguliranja začeća Pavao VI. traži da se rasprava prekine,

³ Pretkoncilski potkomisija Teološke komisije pod nazivom ‘De re morali individuali e familiari’, koja se bavila pitanjima braka i obitelji, ponudila je shemu koja nije prošla na Koncilu, usp. S. BALOBAN, *Spirito e vita cristiana nella teologia morale di Bernhard Häring*, Dissertatio ad Doctoratum in Theologia morali consequendum, Roma, 1988., str. 66-68.

⁴ Usp. *Gaudium et spes*, br. 47-52, str. 685-697.

⁵ Usp. S. BALOBAN, *Spirito e vita cristiana nella teologia morale di Bernhard Häring...*, str. 69-72.

⁶ Usp. *Isto*, str. 68, bilj. 107. B. Häring je osobno u jednom intervjuu potvrdio da je njegova formulacija o moralnoj teologiji prihvaćena. Usp. također M. VALKOVIĆ, *isto*, str. 7, bilj. 13.

⁷ Nakon što je Ivan XXIII. 1963. godine osnovao Komisiju ‘Pro studio populationis, familiae et natalitatis’ od teologa i laika, papa Pavao VI. je 22. lipnja 1964. godine osnovao ‘Papinsku komisiju za studij problema reguliranja začeća’ proširujući prijašnju u koju sada ulaze kardinali, biskupi, teolozi, liječnici i bračni drugovi. O povijesti nastanka ‘Humanae vitae’ kao i o različitim pristupima problematici usp. L. ROSSI (a cura di), *Controllo delle nascite e teologia. Il dossier di Roma. Presentato e commentato da J.-M. Paupert*, Queriniana, Brescia, ²1968.

jer o tome zasjeda posebna Komisija koja će završiti svoj rad enciklikom ‘*Humanae vitae*’.⁸

Premda se na Koncilu nije riješilo konkretno pitanje reguliranja začeca, Koncil je donio temeljno usmjerenje za rješavanje moralno-etičkih izazova i to tako što je u nekoliko dokumenata ponudio smjernice za razvoj moralne teologije kojoj je primarni zadatak tražiti odgovore na moralno-etičke izazove. To su sljedeći dokumenti: ‘Dekret o odgoju i obrazovanju svećenika *Optatam totius*’, br. 16⁹; Deklaracija o vjerskoj slobodi ‘*Dignitatis humanae*’, br. 14¹⁰; Dogmatska Konstitucija o Crkvi ‘*Lumen gentium*’, br. 39-42¹¹ i Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu ‘*Gaudium et spes*’, br. 30 i br. 47-52¹². Svaki od spomenutih dokumenata na svoj način progovara bilo o općem usmjerenju moralne teologije bilo o nekim značajkama u rješavanju moralno-etičkih izazova.¹³

Nezaobilazan je tekst *Optatam totius*, br. 16, koji daje kristocentrično usmjerenje moralne teologije, a glasi: *Naročitu pažnju treba posvetiti usavršavanju moralne teologije. Znanstveno izlaganje tog predmeta treba temeljitije hraniti naukom Svetoga pisma. Ona treba rasvijetliti uzvišeni poziv vjernika u Kristu i njihovu obvezu da u ljubavi donesu plod za život svijeta*. Riječ je o kristološkom usmjerenju¹⁴, a u moralnoj teologiji o kristocentričnosti kao pozadini, kako to pri-

⁸ Usp. PAPA PAVAO VI., *Humanae vitae*. Enciklika o ispravnoj regulaciji poroda, KS dokumenti 18, Zagreb, 1968. Enciklika je objavljena 25. srpnja 1968. godine, a izazvala je brojne rasprave. Sama enciklika kao i rasprave oko te enciklike veoma su važne za razumijevanje postkonzilskog razvoja moralne teologije.

⁹ Usp. Dekret ‘*Optatam Totius*’ o odgoju i obrazovanju svećenika, u: II. VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti. Latinski i hrvatski...*, br. 16, str. 349. Dalje se upotrebljava skraćenica *Optatam totius*.

¹⁰ Usp. Deklaracija ‘*Dignitatis humanae*’ o vjerskoj slobodi, u: II. VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti. Latinski i hrvatski...*, br. 14, str. 485. Dalje se upotrebljava skraćenica *Dignitatis humanae*. Ovdje se naglašava da načela moralnoga reda, što proističu iz same ljudske naravi, upotpunjuju se u sigurnijem svjetlu iz Objave koja je tumačena od Učiteljstva.

¹¹ Usp. Dogmatska konstitucija ‘*Lumen Gentium*’ o Crkvi, u: II. VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti. Latinski i hrvatski...*, br. 39-42, str. 151-159. Dalje se upotrebljava skraćenica *Lumen genitum*. Riječ je o općem pozivu na svetost u Crkvi kao moralu cjelovite ljubavi.

¹² Usp. *Gaudium es spes*, br. 30, str. 657-658, br. 47-52, str. 685-697. U br. 30. govori se o tome da se treba izdići nad individualističku etiku, a br. 47-52. donose temeljno usmjerenje za razvoj postkonzilske teologije braka i obitelji.

¹³ Nešto više o tome u: S. BALOBAN, »Kristo-pneumatološki vid kršćanskog života«, u: N. HOHNJEC (priredio), *Duh Sveti – počelo kršćanskog života i djelovanja*, KS, 1999., str. 56-57.

¹⁴ Raspravljajući o obnovi crkvenih studija, *Optatam totius* br. 14, str. 345, traži se da se u filozofskim i teološkim predmetima »više otkriva otajstvo Krista koji zahvaća čitavu povijest ljudskoga roda«, a važan tekst za razumijevanje kristološkog usmjerenja je *Gaudium et spes* br. 22, str. 647-649.

mjećuje Ziegler, koja daje konture u kojima se na Koncilu raspravlja o moralnoj teologiji¹⁵.

Obnova moralne teologije koju želi Koncil traži najprije da se u središte znanstvenog utemeljenja stavi Sveto pismo kao izvor nadahnuća moralnoga života. Inzistirajući na znanstvenom utemeljenju želi se izbjeći jednostavno vanjsko nabranje biblijskih citata.¹⁶ Premda *Optatam totius*, br. 16 traži da Sveto pismo bude 'duša' čitave teologije, tj. svih teoloških disciplina, jasnoća kojom se to traženje odnosi na moralnu teologiju gotovo začuđuje.¹⁷

Najznačajniji doprinos Koncila¹⁸ jest 'uzvišeni poziv vjernika u Kristu' »kao temeljna kategorija definicije moralnosti koja je zamjena za tradicionalnu kategoriju 'zakona'. Identitet kršćanskog morala ne postiže se dakle u čistom izvršavanju zapovijedi, nego u unutarnjoj transformaciji koja se odražava u stvaranju novih stilova života... Krist, dakle, postaje mjerilo postojanja i djelovanja kršćanina; konkretna norma na kojoj se treba trajno nadahnjivati u vlastitom ponašanju«¹⁹. Posljednji dio citata iz *Optatam totius*, br. 16 »obveza da u ljubavi donesu plod za život svijeta« donosi dvije važne stvari.²⁰ Prva, stavlja naglasak na ljubav u skladu s Gospodnjom zapovijedi prema Bogu i bližnjemu. Teolozi moralisti se pozivaju da moralne zahtjeve i zabrane sve više prikažu kao očitovanje ljubavi. Druga, je poziv moralistima da više uvažavaju svijet i svjetovne vrednote. Nije više naglasak na 'fuga mundi' nego sada se od kršćana traži da »prednjače u naporima za očovječenje svijeta i njegovih struktura«²¹. Tako kršćanin više nije odijeljen od svijeta. On je, štoviše, u središtu svijeta i konkretnoga društva. Kršćanin je i odgovoran za sudbinu toga svijeta i društva. Od kršćanina se traži, dakako u kršćanskim odrednicama, angažman u odgoju, gospodarstvu, politici i sredstvima javnoga priopćavanja. Jednom riječju, kršćanin ima obvezu djelatno biti nazočan u javnosti. Biti kršćanin u javnosti znači 'prednjačiti' na etičko-moralno-socijalnom području.

¹⁵ Usp. J. G. ZIEGLER, »Christus der neue Adam« (GS 22). Eine anthropologische integrierte christozentrische Moralthologie. Die Vision des Vatikanum II. Zum Entwurf einer Gnadenmoral, u: *Studia moralia* (1986.), br. 1, str. 46-50.

¹⁶ Usp. G. PIANNA, »La teologia morale e l'evento cristologico«, u: *Rivista di teologia morale* XXXI (1999.), br. 124 (4), str. 483.

¹⁷ Usp. J. G. ZIEGLER, *isto*, str. 48-49.

¹⁸ Glavna perspektiva II. Vatikanskoga koncila je usmjerenje na Isusa Krista. Tako 'Dogmatska konstitucija o Crkvi' počinje rečenicom: »Svjetlo naroda je Krist i zato ovaj sabor, sabran u Duhu Svetom, žarko želi da njegovom svjetlošću koja odsijeva na licu Crkve, rasvijetli sve ljude navješćujući Evanđelje svakom stvoru (Mk 16, 15)«, *Lumen Gentium*, br. 1, str. 93.

¹⁹ G. PIANNA, *isto*, str. 483-484.

²⁰ Usp. M. VALKOVIĆ, *isto*, str. 7-8.

²¹ *Isto*, str. 8.

Neposredno nakon Koncila postavilo se pitanje: Može li se takav pristup realizirati u praksi, tj. može li moralna teologija takvom koncepcijom odgovoriti na sve izazovnije moralno-etičke izazove?

Takav kristocentričan pristup obnovi moralne teologije nailazio je u postkoncilskom vremenu na različite zapreke. Jedan od glavnih prigovora je bio da kristocentričnost moralne teologije ne može odgovoriti na kritiku iluminizma (filozofskog racionalizma) koji je takvoj ponudi kršćanskoga morala negirao univerzalni domet. »Pojedinačni osobni život, tvrdilo se, pa bio to i onaj Isusov, može biti uzet kao primjer, ali se ne može postaviti kao normativni kriterij za ponašanje raznovidnih ljudskih života.«²²

Ne ulazimo u raspravu o tome koliko su teolozi moralisti u postkoncilskom vremenu na metodološkoj razini i razini sadržaja stvarno primjenjivali kristocentrično usmjerenje moralne teologije koje je potaknuo Koncil. No, važno je naglasiti da se u novije vrijeme pojavljuje sve više radova koji obrađuju pitanje kristocentričnosti moralne teologije i uopće odnos kristologije i moralne teologije.²³ Možemo reći da je Koncil potaknuo kristocentrično usmjerenje moralne teologije. Luigi Lorenzetti, urednik talijanske revije za moralnu teologiju (*Rivista di teologia morale*) s pravom zaključuje da su teolozi moralisti u postkoncilskom vremenu bili zaokupljeni predstavljanjem kršćanske etike u njezinom univerzalnom značenju. To posebno potvrđuju rasprave kako o kršćanskom specificumu morala tako i o autonomnom moralu.²⁴ Lorenzetti se pita ne bi li se trebalo premisliti kristološku perspektivu u povezanosti sa pneumatologijom.²⁵

²² L. LORENZETTI, »Debole indirizzo cristocentrico della morale, perché?«, u: *Rivista di teologia morale* XXXI (1999.), 124(4), str. 497.

²³ O tome raspravljaju talijanski teolozi moralisti na svojim kongresima, usp. Forum: »Gesù di Nazareth e la morale. Primo congresso Cati«, u: *Rivista di teologia morale* XXXI (1999.), br. 124 (4). To je veoma važna tema u raspravi o moralnoj teologiji koja se vodila na 'Academii Alfonsiani', u Rimu prigodom 40. obljetnice Drugoga vatikanskog koncila, usp. La recezione del Concilio Vaticano II nella teologia morale, u: *Supplemento alla Studia Moralia* XLII (2004.), br. 2.

²⁴ Ne ulazimo u raspravu o utjecaju autonomnog morala na razvoj moralne teologije na njemačkom govornom području, premda poznati sljedbenici Alfonsa Auera na zanimljiv način danas prilaze toj problematici, usp. T. MEYER-D. MIETH (Redaktion), *Autonome Moral im christlichen Glauben. Reden zum 90. Geburtstag von Professor Dr. Dr. h. C. mult. Alfons Auer mit einem Aufsatz des Jubilars*, Tübinger Universitätsreden, Neue Folge Band 42, Tübingen, 2005.

²⁵ Usp. L. LORENZETTI, *isto*, str. 497. U toj raspravi o povezanosti kristološke i pneumatološke perspektive mogao bi biti koristan doprinos djelo Bernharda Häringa, usp. S. BALOBAN, *Spirito e vita cristiana nella teologia morale di Bernhard Häring...*

2. Neki suvremeni moralno-etički izazovi

U raspravi o moralno-etičkim izazovima četrdeset godina nakon Koncila, s posebnim naglaskom na hrvatsku situaciju, potrebno je voditi računa o slijedećim napomenama:

- Riječ je o brojnim moralno-etičkim izazovima koje suvremeni čovjek, pa i suvremeni kršćanin, uzima više ili manje ozbiljno. To drugim riječima znači da je veoma ‘raznolika’ svijest o tome što je moralno ispravno a što je nemoralno, koja moralna ponašanja kršćanina katolika obvezuju, a koja ne obvezuju, ili ih jednostavno ignorira.²⁶
- Nadalje, nisu u cijelome svijetu, ili u cijeloj Katoličkoj Crkvi jednako aktualna sva moralno-etička pitanja. Dok je u jednom dijelu svijeta ili čak u jednom dijelu Europe neko moralno pitanje veoma aktualno, primjerice pitanje eutanazije u Nizozemskoj, u drugim dijelovima svijeta ili Europe to nije slučaj. Dok je u nekoj zemlji, primjerice Austriji dio katolika zbog problema homoseksualnosti ‘spreman ispisati se’ iz Katoličke Crkve u drugim zemljama gdje također žive katolici to nije slučaj.
- Premda se sve više govori o globaliziranom svijetu, o medijima koji su ‘umrežili’ svijet, ipak se ne može ustvrditi da su u svakom dijelu svijeta *jednaki* moralno-etički izazovi i *jednake* reakcije na te izazove. To nas dovodi do zaključka kako se pojedinačna moralno-etička pitanja i probleme odnosno njihovo rješavanje ne bi smjelo poopćavati, tj. ne mogu se pojedina moralno-etička pitanja u Hrvatskoj jednako rješavati kao primjerice u Skandinavskim zemljama. Zakoni u Hrvatskoj ne smiju biti postavljeni ‘idealtipski’, tj. kao da reguliraju odnose u nekom drugom društvu i u nekom drugom vrijednosnom sustavu.²⁷ To je posebno važno za zakonsko rješavanje nekih moralno-etičkih izazova, primjerice eutanazije ili istospolnih brakova.

²⁶ Raspravljajući na ‘Academii Alfonsiani’ u Rimu za Okruglim stolom o temi: *Koja moralna teologija za 21. stoljeće?*, dugogodišnji profesor i izvrstan poznavatelj pravoslavne moralne baštine, Basilio Petrà je ustvrdio kako će u nadolazećem vremenu biti glavno pitanje: Što može učiniti moralna teologija u 21. stoljeću kako bi se nadvladao ‘jaz’ između katoličkog morala i etosa vjernika, tj. između onoga što vjernici uzimaju kao moralno odnosno nemoralno i onoga što katolički moral propisuje kao moralno odnosno nemoralno?, usp. B. PETRA’, »Tavola rotonda: Quale teologia morale per il XXI secolo?«, u: *Supplemento alla Studia Moralia*, XLII (2004.), br. 2., str. 216.

²⁷ U analizi dvaju prijedloga zakona: Prijedloga Zakona o obitelji, braku i izvanbračnim zajednicama te Prijedloga Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, Gordan Črpić ukazuje na aktualni problem oblikovanja zakona u Hrvatskoj, koji pokazuje nesrazmjer između stvarnoga stanja u društvu i nekih zakona koji su načinjeni za neko drugo ‘idealtipsko’ društvo, usp. G. ČRPIĆ, »Mentaliteti i donošenje zakona. Analiza jednoga aktualnog slučaja«, u: *Nova prisutnost I* (2003.), br. 1, str. 155-170.

- U analiziranju situacije u Hrvatskoj treba voditi računa i o tome koliko primjerice hrvatski katolici *poznaju moralno učenje* Katoličke Crkve o pojedinim moralnim pitanjima; koliko ga svjesno prihvaćaju, a koliko ga namjerno ili nenamjerno u životu ne poštuju?

Dva su šira područja života na kojima se u posljednje vrijeme pojavljuje sve više moralno-etičkih izazova. To je područje *braka, obitelji, uopće spolnoga života i bioetike* kojim se bavi moralna teologija, te *socijalna područje* kojim se posebno bavi socijalni nauk Crkve odnosno socijalna etika.

2.1. *Moralno-etički izazovi na području braka, obitelji, spolnoga života i bioetike*

To je područje koje se svakim danom susreće sa novim pitanjima i novim problemima. Neka od tih pitanja se u hrvatskoj javnosti od vremena do vremena potenciraju poput pobačaja, upotrebe kontraceptivnih sredstava u slučaju AIDS-a, spolnog odgoja, umjetne oplodnje, kloniranja... Do nedavno je za hrvatsku situaciju bilo karakteristično da su u javnoj raspravi o moralnim pitanjima *rijetko sudjelovali vjernici ili udruge vjernika laika* sa svojim stavovima. Rasprave su uglavnom predvođene od određenih interesnih i dobro organiziranih liberalnih skupina koje su u medijima pokušavale dati ‘ton’ a bile su veoma aktivne, a katkada i agresivne. U novije vrijeme u javnu raspravu se sve više uključuju i udruge vjernika laika. Uključivanje u javnu raspravu je dobro i pozitivno.²⁸ Kako je u demokraciji veoma važna javnost i mediji potrebno je i sa vjerničke strane utjecati na hrvatsku javnost, a ne očekivati da će ‘sve probleme riješiti biskupi sa svojim izjavama’.

Za hrvatsku je situaciju od iznimne važnosti da vjernici odnosno udruge vjernika laika u svojim javnim nastupima imaju jasne ili barem prilično jasne stavove o pitanjima koja su u raspravi i ono što danas postaje nezaobilazno da stalno traže »prikladniji način kako da kršćansku nauku saopće ljudima svoga vremena«²⁹.

Odgovarajući na pitanje o statusu moralne teologije u Hrvatskoj u jednom svojem članku za talijansku reviju ‘Rivista di teologija morale’ prof. ddr. Marijan Valković 1996. godine piše: »Iako su katolička vjera i odanost Crkvi još uvijek duboko ukorijenjeni u Hrvatskoj, barem kao tradicija, *neznatna prisutnost katolič-*

²⁸ Usp. više Izjava i aktivnosti Hrvatskoga katoličkog liječničkog društva i Udruge za cjeloviti spolni odgoj »Teen STAR«, u: *Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva*, XV (2005.), br. 1.

²⁹ *Gaudium et spes*, br. 62, str. 709.

*ke kulture na višoj razini mogla bi prouzročiti traume i bolna razočaranja.*³⁰ Kao dobar poznavatelj crkveno-društvenih prilika u inozemstvu i Hrvatskoj, Valković uočava jedan od najvažnijih problema u Hrvatskoj, tj. 'neznatnu prisutnost katoličke kulture' u onim dijelovima hrvatskoga društva u kojima se pripremaju i donose odluke. Vjernost i odanost Crkvi u suvremenom načinu života pretpostavlja također kompetentnost i sposobnost u pluralnom društvu zastupati i javno braniti vlastite stavove i uvjerenja. Da bi hrvatski katolici mogli biti aktivniji u javnom životu i dobro se snalaziti u sve težim moralnim pitanjima moraju prije svega biti *dobro informirani i onda organizirani.*

Smatram da je za rješavanje brojnih moralno-etičkih izazova u Hrvatskoj važno poraditi na slijedećim stvarima: spolni odgoj, promjena zakonodavstva i aktualnosti bioetike.

2.1.1. Spolni odgoj

Pitanja poput kontracepcije, homoseksualnosti, eutanazije, pobačaja, umjetne oplodnje... ne mogu se promatrati *odijeljeno ili izdvojeno* iz šireg konteksta odnosa prema spolnosti kao takvoj i izvan moralnog konteksta. Nažalost, u suvremenom društvu, a sve više i u hrvatskom društvu, ta se pitanja tretiraju 'zasebno', tj. 'kako kome povremeno odgovara'. Primjerice kada je riječ o umjetnoj oplodnji stavlja se u prvi plan problem nataliteta u Hrvatskoj kako bi se vjerojatno pred javnošću prikrila teška moralno etička pitanja s kojima je povezana umjetna oplodnja kao i pitanje primjerice plaćanja tretmana iz one svote novca koja je određena za liječenje bolesnika.³¹ Ili u raspravi o pobačaju stavlja se u prvi plan 'pravo žene da odlučuje' ili opasnost za povećanje mogućnosti smrtnosti žene kada bi pobačaj bio zabranjen, a namjerno ili nenamjerno ne želi se govoriti o tome što se događa sa živim bićem od trenutka začeća. Ili, tvrdi se kako su neki osobno protiv pobačaja jer je to zlo, ali dopuštaju onima koji to žele da učine pobačaj. To je *selektivni pristup* kojim se na određeni način želi 'umiriti savjest', ali se ne rješava moralni problem. Hrvatski vjernici kao članovi hrvatskoga društva sve su više pod utjecajem takvog selektivnog pristupa rješavanja sve kompliciranijih moralno-etičkih izazova. Suvremeno potrošačko društvo potencira takav selektivni pristup spolnosti čime se pojedina područja spolnosti sve više odvajaju od čovjeka kao takvog i postaju predmetom potražnje i potrošnje.

³⁰ M. VALKOVIĆ, Croazia, etica publica, u: *Rivista di teologia morale* XXVIII (1996.), 110 (2), str. 182.

³¹ Znakovito je kako se o tom pitanju financiranja umjetne oplodnje, koji u sve težim financijskim uvjetima funkcioniranja zdravstvenog sustava u Hrvatskoj postaje barem pitanje za raspravu pod socijalnim vidom, uopće ne raspravlja.

Što učiniti u takvoj situaciji? Potrebno je u hrvatskoj javnosti vratiti dostojanstvo ljudskoj spolnosti kao takvoj. To je moguće putem spolnoga odgoja ne samo u školi, kako se to u Hrvatskoj sve više traži, nego prije svega u obitelji. Spolnost je tako važno i osjetljivo područje za razvoj čovjeka kao takvoga da je *pravo i prvo* mjesto odgoja za spolnost u obitelji.

U vjerskom odgoju je spolnost *donedavno* bila ‘tabu’ tema pa se hrvatski vjernici, katolici, s obzirom na spolni odgoj osjećaju nesigurnima. U novije vrijeme se situacija u teologiji i Crkvi uvelike promijenila, posebno sa veoma značajnim dokumentom Svetog zbora za katolički odgoj pod naslovom: *Odgojne smjernice o ljudskoj ljubavi. Obrisu spolnoga odgoja*, objavljenog 1983. godine³². Taj crkveni dokument je izvrsno polazište za spolni odgoj ne samo djece i mladih nego i roditelja i odraslih. Spolnost je, prema postkoncilskom učenju Crkve, »temeljna sastojnica osobnosti, njezin način bivovanja, očitovanja, ophođenja s drugima, osjećanja, izražavanja i življenja ljudske ljubavi. Zbog toga spolnost je sastavni dio razvitka osobnosti i njezina odgojnog procesa«³³. Spomenuti dokument kao i dokument *Ljudska spolnost: istina i značenje. Odgojne smjernice u obitelji* (1995.)³⁴ daju ne samo *pravo nego i obvezu vjernicima* aktivno se uključiti u spolni odgoj kako u obitelji tako i u Crkvi i u društvu.

Smatram da je jedino cjelovit pristup spolnosti, koja je sastavni dio osobnosti čovjeka, put za rješavanje pojedinačnih, a sve aktualnijih pitanja, poput umjetne oplodnje ili pobačaja.

2.1.2. Promjena zakonodavstva

Čovjekova spolnost nije ograničena samo na individualno područje već ona po nekim pitanjima poput pobačaja, umjetne oplodnje... ulazi u društveno područje i zbog toga treba biti regulirana zakonodavstvom. Proces donošenja zakona je u demokraciji procedura čiji rezultat nije uvijek, ili u sve više slučajeva se ne poklapa sa moralno-etičkim stavovima kršćana, katolika. U takvoj situaciji od katolika se traži veća aktivnost u društvu kako bi zakoni odgovarali što je više moguće njihovim moralno-etičkim stavovima. To će biti veliki izazov u budućnosti za hrvatske katolike, jer u Hrvatskoj još uvijek vrijedi »Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece« iz 1978. godine³⁵. Nakon demo-

³² Usp. SVETI ZBOR ZA KATOLIČKI ODGOJ, *Odgojne smjernice o ljudskoj ljubavi. Obrisu spolnoga odgoja*, KS, dokumenti 69, Zagreb, 1984.

³³ *Isto*, br. 4, str. 6.

³⁴ Usp. PAPINSKO VIJEĆE ZA OBITELJ, *Ljudska spolnost: istina i značenje. Odgojne smjernice o obitelji*, KS, dokumenti 106, Zagreb, 1997.

³⁵ Usp. Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece, u: *Narodne novine*, XXXIV (1978.), br. 18, 04. svibnja 1978., str. 423-426.

kratskih promjena u Hrvatskoj, sredinom 90-ih godina dvadesetog stoljeća, taj se zakon pokušao promijeniti, no došlo se samo do *Nacrta prijedloga zakona o prekidu trudnoće*³⁶. Do danas to pitanje nije riješeno kao ni pitanje umjetne oplodnje.

Pitanje donošenja novih zakona na ovom veoma osjetljivom području je *možda jedan od najvažnijih moralno-etičkih izazova* kako za Crkvu tako i za hrvatske katolike. Hrvatsko društvo je specifično tranzicijsko društvu u kojem se događaju brze i za većinu ljudi nevidljive promjene na društveno-političko-ideološkom području što snažno utječe na oblikovanje hrvatskoga društva u raznim smjerovima, a posebno pod moralnim vidom. Sve je vidljivije da ideološko-politički gledano lijeva opcija postupno slabi i nestaje. Lijevo orijentirani političari i javni djelatnici *postupno napuštaju borbu za socijalne ciljeve u društvu* (zaštita radnika i općenito ugroženih slojeva, pitanje socijalne države...), a na gospodarskom području prebacuju se na liberalne pozicije. Vidljiv primjer takvog udaljavanja od zaštite ugroženih jest odnos prema ograničenju rada nedjeljom u Hrvatskoj gdje se upravo političari lijeve orijentacije, pod utjecajem liberalnih pozicija na gospodarskom području, sve više izjašnjavaju protiv ograničenja rada nedjeljom.³⁷ Ono što je u našem hrvatskom kontekstu veoma važno naglasiti jest da se lijeva opcija, nekada zaštitni znak socijalno ugroženih slojeva, sada *ideološki približava liberalnim pozicijama* i to prije svega na pitanjima vezanim uz spolnost i uopće bioetičkim pitanjima. Stvara se specifičan oblik lijevo-liberalne opcije, koja je organizirana, a u društvu stvara klimu što bi na tom veoma osjetljivom moralno-etičkom području trebalo biti 'normalno' a što ne.

S jedne strane, ta opcija kritizira Crkvu da je autoritarna na spolnom području jer propisuje spolno ponašanje želeći je tako udaljiti od javnih rasprava. S druge strane, ta ista opcija uzima sebi za pravo da preko različitih organizacija civilnoga društva diktira što je moralno, a što nemoralno i na taj način zapravo oni određuju normativnost, a time žele određivati moralnost.

Dio najglasnijih organizacija civilnoga društva u Hrvatskoj je na tim pozicijama i zbog toga veoma aktivan kada je riječ o moralno-etičkim pitanjima. U takvoj

³⁶ REPUBLIKA HRVATSKA-MINISTARSTVO ZDRAVSTVA, »Nacrt prijedloga zakona o prekidu trudnoće«, Zagreb, srpnja 1995., u: *IKA*, br. 31 (1995.), *IKA – Dodatak*, 03. 08. 1995., str. I-II. U tom kontekstu veoma je značajno 'Odvojeno mišljenje' prof. ddr. Marijana Valkovića, usp. M. VALKOVIĆ, »Odvojeno mišljenje. Kritičke opaske na 'Nacrt prijedloga zakona o prekidu trudnoće'«, Zagreb, 28. srpnja 1995., u: *isto*, str. III-VI.

³⁷ Javna rasprava o ograničenju rada nedjeljom u Hrvatskoj pokazala je kako se katoličke organizacije mogu uspješno uključiti u javnu raspravu i tako postati 'glasnogovornicima' i 'zagovornicima' 'šutljive većine' u odnosu na u medijima forsiranu 'agresivnu manjinu', usp. neke značajke te rasprave u: S. BALOBAN – G. ČRPIĆ (uredili), *Kultura nedjelje i dostojanstvo radnika*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve-Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005.

situaciji zadaća je teologa i crkvenih službenika omogućiti prije svega cjelovitu informaciju do koje je u hrvatskoj javnosti sve teže doći.

2.1.3. Aktualnost bioetike

Treće područje velikih moralno-etičkih izazova jest područje bioetike, koje svakim danom postaje sve važnije kako u svijetu tako i u Hrvatskoj. Važno je pitanje koje mjesto postkoncilnska teološka misao pridaje bioetici? Na simpoziju koji je prošle godine organiziran u Rimu na »Academii Alfonsiani«, specijaliziranom teološkom učilištu za moralnu teologiju, Giovanni Russo, dobar poznavatelj razvoja i trenutnog stanja bioetike u svijetu, konstatira da su katolički teolozi i filozofi potaknuti duhom Koncila sudjelovali u počecima rađanja bioetike 70-ih godina prošlog stoljeća i što je veoma važno da su oni dali svoj doprinos institucionalizaciji bioetike.³⁸ No, u postkoncilskom razdoblju bioetikom se puno više bavila svjetovna filozofija nego moralna teologija. Teološka učilišta, možemo reći, nisu išla u korak sa značajnim udjelom teologa na samim počecima, jer nisu ponudila nove zadovoljavajuće modele ili strukture ili pak sudjelovala u kritičkim raspravama. Ali, najveća praznina prema Russo, »je nedovoljna teološka ponuda sa gotovo odsutnim kristološkim temeljima. Katolička bioetika je napredovala dobro s obzirom na filozofsku antropologiju ali se nije puno bavila sa tipično teološkim dimenzijama. Ipak, ako se plodovi prvog razdoblja Koncila vide u dobroj filozofskoj kvaliteti, sada treba više krenuti upravo teološkim putem«³⁹.

U Hrvatskoj se o bioetici počelo više raspravljati krajem 80-ih i početkom 90-ih godina dvadesetoga stoljeća. Svoj značajan doprinos toj raspravi dali su hrvatski teolozi, koji u novije vrijeme unutar moralne teologije sve više pozornosti posvećuju bioetičkim pitanjima. S jedne strane, bioetička pitanja se obrađuju unutar moralne teologije.⁴⁰ S druge strane, hrvatski teolozi sve više sudjeluju u javnim raspravama i tako daju svoj teološki doprinos razvoju bioetike u Hrvatskoj.

³⁸ Usp. G. RUSSO, »Lo sviluppo postconciliare dell'etica della vita (bioetica)«, u: *Supplemento alla Studia Moralia* XLII (2004.), str. 153.

³⁹ *Isto*, str. 167-168.

⁴⁰ Sve je više zapaženih radova teologa na tom području. Ovdje nije moguće spomenuti sve naslove koji dotiču tu problematiku. Potrebno je, međutim, navesti neka imena teologa iza kojih stoje određeni radovi iz bioetičke problematike. Među prvima, koji su počeli obrađivati tu tematiku, bili su prof. dr. sc. Valentin Pozaić, koji je 90-ih godina dvadesetog stoljeća pri Filozofsko-teološkom institutu D.I. u Zagrebu utemeljio »Centar za bioetku«. Svoj doprinos počecima bioetike u Hrvatskoj dali su prof. dr. sc. Marijan Valković i prof. dr. sc. Ivan Fuček u Rimu. Zatim doc. dr. sc. Tonči Matulić, koji je u Rimu specijalizirao to područje moralne teologije i nakon povratka sa studija uključio se u javnu raspravu o bioetičkim pitanjima u Hrvatskoj posebno sa knjigom: *Bioetika*, GK, Zagreb, 2001. Vrijedi spomenuti i druge kolege profesore moralne teologije, koji su dali svoj doprinos bioetičkoj problematici, primjerice, prof. dr. sc. Luka Tomašević, prof. dr. sc. Josip Grbac, doc. dr. sc. Vladimir Dugalić...

Bioetički izazovi, poput umjetne oplodnje, statusa ljudskog embrija, pobačaja, genetičkog inženjeringa, transplantacijska medicina, eutanazija... postaju aktualnima i u hrvatskom društvu koje prolazi kroz brze i često običnom čovjeku nevidljive promjene. Veliki je izazov, ali i zadaća hrvatskih teologa, koji se bave bioetikom, dati hrvatskoj raspravi o bioetičkim pitanjima svoj specifičan teološki doprinos. Hoće li to biti unutar »Projekta sveučilišnog Centra za bioetiku«⁴¹ kao interdisciplinarnog projekta ili će to biti neki drugi oblici znanstvenog i permanentnog obrazovanja unutar teološkog studija, to je pitanje koje traži što skoriji odgovor. Sve više se stvaraju uvjeti da se na našim teološkim učilištima na institucionalnom planu pod teološkim vidom razvija bioetika, da se specijaliziraju upravo pod tim vidom studentice i studenti. Brojni moralno-etički izazovi na bioetičkom području tražiti će u budućnosti kompetentne odgovore teologa kako u teoriji tako i na raznim područjima konkretnoga života.

2.2. Moralno-etički izazovi na socijalnom području

Drugo veliko područje moralno-etičkih izazova je šire društveno i socijalno područje, tj. područje socijalnog morala koje svraća našu pozornost prema drugom čovjeku i društvu kao takvom. Što se više udaljavamo od Drugoga vatikanskog koncila sve se važnijim i na neki način tada providonosnim čini poziv i poticaj da se ne *zadovoljimo čisto individualističkom etikom*. Iako ne razrađuje koncept socijalne etike, *Gaudium et spes* br. 30, daje naslutiti kojim bi se putem trebao razvijati postkoncilski socijalni moral. Ima takvih koji »zastupaju širokogrudne i velikodušne ideje, no u stvari uvijek tako žive kao da ih uopće nije briga za potrebe društva. Dapače, mnogi u nekim zemljama takoreći ništa ne drže do socijalnih zakona i propisa. Nije malen ni broj onih koji se ne ustručavaju da izbjegavaju opravdane poreze ili druge obaveze prema društvu služeći se raznim smicalicama i prijevarama«⁴².

Jedan od najvažnijih, ako ne i najvažniji koncilski dokument Pastoralna konstitucija o Crkvi 'Gaudium et spes', dao je *određene smjernice* i pokazao je *put i način kako* bi se kršćani i drugi ljudi dobre volje trebali ponašati u odnosu na javni i politički život, zemaljska dobra i kulturu, na rat i posebno mir. Još više *Gaudium et spes* je pozvao na promjenu dotadašnje 'formae mentis' i na aktivnost i odgovornost kršćana u politici, kulturi, medijima i u svim dostupnim sferama javnoga života.

⁴¹ To je prijedlog Tončija Matulića, usp. T. MATULIĆ, »Prijedlog projekta sveučilišnog Centra za bioetiku. Od pretpostavki do realizacije«, u: *Nova prisutnost* I (2003.), br. 1, str. 171-188. Ovaj Prijedlog pretpostavlja određenu razinu bioetičke svijesti u hrvatskoj znanstvenoj i općenito društvenoj zajednici. Pitanje je, koliko su različiti važni subjekti, koji donose institucionalne odluke, svjesni važnosti takvoga interdisciplinarnoga projekta?

⁴² *Gaudium et spes*, br. 30, str. 659.

Na koncilskim usmjerenjima razvijati će se postupno i socijalni nauk Crkve, koji je u socijalnim dokumentima ali i nastupima pape Ivana Pavla II., na posebno određen način doživio potpuni razvoj i postao zanimljivim ne samo katolicima nego i drugim ljudima kojima je na srcu opće dobro čovječanstva. U tom su se smjeru nakon Koncila među kršćanima i različitim mjesnim Crkvama događale velike promjene u kojima su kršćani, katolici tražili svoje aktivno mjesto i ulogu u društvu kao i određene promjene u Crkvi. Velike promjene su se dogodile u Latinskoj Americi u kojoj je – uz dijelom osporavanu teologiju oslobođenja -stvoren pojam povlaštene brige za siromašne i ozbiljno uzet u obzir i na Koncilu raspravljan pojam ‘Crkve siromašnih’.⁴³ Poticaji latinsko-američke stvarnosti imali su utjecaj na razvoj postkoncilske socijalne misli, posebno na papu Ivana Pavla II. Papa u socijalnom dokumentu »Sollicitudo rei socialis« (1987. godine) unosi u službene socijalne dokumente pojam ‘povlaštena briga za siromašne’ ili ‘preferencijalna opcija za siromašne’,⁴⁴ koji je nastao u traženjima i mukama kršćana Latinske Amerike. U istom dokumentu Papa govori o dužnosti pomaganja siromašnima: »Suočeni s primjerima bijede ne smijemo prednost davati suvišnom nakitu crkava i skupocjenim predmetima bogoštovlja; naprotiv, moglo bi biti i obveza da se takvi predmeti otuđe kako bi se potrebnima dao kruh, piće, odjeća i stan.«⁴⁵

S vremenom, a posebno pod utjecajem pape Ivana Pavla II., socijalni nauk Crkve postaje *drugo ime* za socijalnu poruku Koncila, za odgovarajući iskorak kršćana u javni život. I u zapadnim demokratskim zemljama na socijalnom području Katolička Crkva postaje aktualna te ju se na tom području i u tim prema Katoličkoj Crkvi kritički raspoloženim društvima *uzima veoma ozbiljno*. U socijalnom nauku Katolička Crkva tretira brojna suvremena socijalna pitanja, poput odnos prema radu, solidarnost, siromaštvo, grešne strukture, globalizacija, socijalna država, politika i druga pitanja.⁴⁶

⁴³ Papa Ivan XXIII. je 11. rujna 1962. godine, tj. mjesec dana prije otvaranja Koncila u »Radio poruci« kazao: Nasuprot nerazvijenim zemljama Crkva čini sve ono što ona jest i želi biti, Crkva svijetu, prije svega Crkva siromašnih«, H. KÖSS, *Kirche der Armen? Die entwicklungspolitische Verantwortung der katholischen Kirche in Deutschland*, LIT, Münster, 2003., str. 171, bilj. 470. Premda je na Koncilu postojala i radna skupina pod nazivom »Crkva siromašnih« i o toj temi se raspravljalo, pojam kao takav nije ušao u službene dokumente, ali se poruka i sadržaj može pronaći u dokumentima Drugoga vatikanskog koncila, usp. *Isto*, str. 175 ss.

⁴⁴ Usp. IVAN PAVAO II., »Sollicitudo rei socialis. Socijalna skrb«, u: SOCIJALNI DOKUMENTI CRKVE, M. VALKOVIĆ (uredio), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, KS, Koncil 3, Zagreb, 1991., str. 42, str. 611. Dalje se upotrebljava skraćenica *Socijalna skrb*.

⁴⁵ *Isto*, br. 31, str. 599.

⁴⁶ Spomenimo dva znakovita dokumenta. Prvi dolazi iz Francuske: IZJAVA POVJERENSTVA FRANCUSKIH BISKUPA ZA SOCIJALNA PITANJA, *Za rehabilitaciju politike*, KS, dokumenti 118, Zagreb, 1999. Drugi je zajednički dokument Katoličke i Evangeličke Crkve u Njemačkoj: EVANGELIČKA CRKVA U NJEMAČKOJ I NJEMAČKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Za budućnost u solidarnosti i pravdi. Riječ Vijeća Evangeličke Crkve u Njemačkoj i*

U bivšim komunističkim zemljama, pa tako i u Katoličkoj Crkvi među Hrvatima, ta socijalna dimenzija kršćanstva nije mogla doći do izražaja, jer je vjera bila tretirana kao 'privatna stvar', a javno djelovanje kršćana i Crkve bilo je ograničeno na zbivanja unutar crkvenih prostora ili unutar obiteljske kuće. Tako se među teolozima i u crkvenim strukturama u komunističkim zemljama nije razvijala svijest o važnosti socijalne dimenzije kršćanstva i o novoj ulozi kršćana u javnom životu svijeta koji se brzo mijenja.

Nakon demokratskih promjena u Hrvatskoj 1990. godine odjednom raste zanimanje za ulogu kršćana i Katoličke Crkve u javnom životu. U tom sada pozitivnom raspoloženju javnosti razvija se socijalni nauk Crkve, koji se slabo poznaje kako među kršćanima u Crkvi tako i u društvu. U toj novoj situaciji pojedini hrvatski teolozi pokušavaju s više ili manje uspjeha na osnovu socijalnog nauka Crkve djelovati u hrvatskom javnom životu. Uz one koji su još u doba komunizma poticali razvoj socijalne dimenzije kršćanstva bilo na teoretsko-teološkoj razini⁴⁷ bilo na više praktičnoj razini⁴⁸, javljaju se i drugi teolozi i kršćanski mislioci koji u novim prilikama pokušavaju primjenjivati socijalni nauk Crkve na hrvatsku situaciju.⁴⁹ Hrvatski biskupi reaguju pozitivno na trenutnu situaciju tako da osnivaju *Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve HBK-e*, koji počinje s radom u studenom 1997. godine, a službeno je otvoren 05. ožujka 1998. godine. Različite aktivnosti, koje je inicirala ta za hrvatske prilike nova i specifična institucija Hrvatske biskupske konferencije, posebno 'socijalne tribine' imale su pozitivan odjek u hrvatskoj društvenoj i crkvenoj javnosti.⁵⁰

Njemačke biskupske konferencije o gospodarskim i socijalnim prilikama u Njemačkoj, Centar za industrijsku demokraciju SSSH, Zagreb, 1998.

⁴⁷ Prof. ddr. sc. Marijan Valković je na teoretskoj razini snažno utjecao na širenje socijalnog nauka Crkve među intelektualnim krugovima u Hrvatskoj bilo da je riječ o različitim simpozijima i okruglim stolovima bilo da je riječ o pisanim tekstovima u 'svjetovnom tisku'. Primjerice, u prvom broju novog znanstvenog časopisa *Revija za socijalnu politiku* I (1994.), br. 1, str. 15-23, objavljuje članak »Socijalni nauk Crkve i socijalna politika«.

⁴⁸ O. Bono-Zvonimir Šagi je kao kolumnist obiteljske revije »Kane« godinama analizirao hrvatsku crkvenu i društvenu situaciju pod socijalnim vidom i bio posebno cijenjen i rado pozivan na različite susrete i simpozije društvenog značaja.

⁴⁹ Riječ je o teolozima, profesorima socijalnog nauka na teološkim učilištima (Špiro Marasović, Josip Grbac, Josip Jelenić, Stjepan Baloban, Vladimir Dugalić...) ili općenito o kršćanskim javnim djelatnicima (Drago Šimundža, Jakov Jukić, Neven Šimac, Ivan Grubišić, Krešimir Cеровac...).

⁵⁰ *Centar* je u hrvatskoj javnosti otvorao nove i važne teme poput: Kršćanin u javnom životu; Kršćanin, Crkva, politika; Izazovi civilnog društva u Hrvatskoj; Socijalna budućnost Hrvatske; Hrvatski identitet u Europskoj uniji... *Centar* je svojim djelovanjem postao 'prepoznatljivim znakom' socijalne prisutnosti hrvatske Crkve u društvu. Veliko je pitanje koliko su odgovorni u hrvatskoj Crkvi svjesni značenja takve socijalne prisutnosti Crkve u hrvatskom društvu?

U tranzicijskoj Hrvatskoj rađaju se brojna socijalna pitanja koja su ujedno i etičko-moralni izazovi za kršćane i Crkvu: nezaposlenost, nemoralna i kriminalna ponašanja u pretvorbi i privatizaciji, neetička ponašanja u poslovanju, siromaštvo, solidarnost, ali i nepoštivanje zakona i propisa, podmićivanje i korupcija... Mogu li hrvatski teolozi i Katolička Crkva u Hrvatskoj dati svoj specifičan doprinos u rješavanju etičko-moralnih i socijalnih problema?

2.2.1. Socijalni govor hrvatske Crkve na ispitu

Na temelju rezultata više empirijskih istraživanja, koje je od 1997. godine na dalje, proveo Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu u suradnji sa Centrom za promicanje socijalnog nauka Crkve⁵¹ kao i na temelju istraživanja »Praćenju siromaštva u Hrvatskoj«, koje je proveo Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve i Hrvatski Caritas⁵², možemo ustvrditi da u Hrvatskoj postoje brojni socijalno-etički izazovi na koje se, prema mišljenju hrvatskih građana, očekuje odgovor hrvatskih teologa i hrvatske Crkve. Može li Crkva, ali i hrvatski teolozi, ostati po strani u pitanjima poput: Tko u Hrvatskoj vodi računa o onim ljudima koji na različite načine postaju gubitnici u sve nemilosrdnijoj 'tržišnoj utakmici'; o onima koji su iz različitih razloga izgubili posao; o starima i nemoćnima kojih je sve više na selu; o mladima koji su završili školovanje a ne mogu dobiti posao; o onima koji su zbog života na kartice i kredit možda već krenuli u dugotrajno siromaštvo ili uopće nisu svjesni da već pripadaju 'novim siromasima', a posljedice njihova načina života će osjetiti i njihovi potomci? Tko u Hrvatskoj brine na istinski način o općem dobru: o tome da se ne rasproda nacionalno bogatstvo – izvori pitke vode, jadranska obala i otoci; tko vodi računa o istinskim nacionalnim hrvatskim interesima?

Drugi vatikanski koncil, a posebno papa Ivan Pavao II. u svojem socijalnom nauku, naglašavaju odgovornost kršćana i Crkve također za razvoj društva kojem pripadaju. Socijalni nauk Crkve se sve »više razvija u 'socijalni govor Crkve u konkretnom društvu' koji obuhvaća ne samo službene socijalne dokumente već i

⁵¹ Rezultati tih istraživanja su objavljeni u znanstvenom časopisu Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu *Bogoslovska smotra*: »Vjera i moral u Hrvatskoj«, LXVIII (1998.), br.4; »Europsko istraživanje vrednota – EVS-1999. Podatci za Republiku Hrvatsku«, LXX (2000.), br. 2; »Teološko fundiranje solidarnosti u hrvatskom društvu«, LXXIV (2004.), br. 2, i u knjizi: J. BALOBAN (uredio), *U potrazi za identitetom. Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*, (hrvatski i engleski), Golden Marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.

⁵² To istraživanje je provedeno tijekom ožujka i travnja 2004. godine. Do sada su održane dvije Konferencije za tisak (07. lipnja 2004. i 11. siječnja 2005.) koje su imale dobar odjek u hrvatskoj javnosti. Kao završni dio tog Projekta održana je međunarodna znanstvena konferencija pod naslovom: *Siromaštvo i solidarnost: Hrvatska u proširenoj Europi*, Zagreb, 14. i 15. listopada 2005.

pisanu i izgovorenu riječ biskupa, teologa, općenito predstavnika Crkve kao i sve one inicijative vjernika laika u kojima se prepoznaje socijalno-etička prisutnost kršćana u konkretnom društvu. Koliko i u kojoj mjeri je socijalni nauk Crkve u Hrvatskoj efikasan kao suvremeni socijalni govor Crkve?«⁵³. Pred hrvatskom teologijom, posebno pred socijalnim naukom Crkve, je veliki zadatak da u interdisciplinarnom dijalogu ponudi doprinos socijalnog nauka Crkve u razvoju hrvatskoga društva, a pred hrvatskom Crkvom je veliki izazov da službeni socijalni nauk Crkve postupno pretvara u konkretni socijalni govor Crkve i kršćana svakom čovjeku dobre volje u hrvatskom društvu. Posebno je riječ o konkretnom načinu života i poslovanja crkvenih službenika kako na župama i u pastoralnom djelovanju tako i u drugim crkvenim ustanovama i samostanima.

2.2.2. Socijalni pastoral kao put

Vrijeme sve više pokazuje kako je crkvenim službenicima teško mijenjati način života i pastoralnog djelovanja koji je prevladavao i bio veoma uspješan u komunističkom vremenu. Kako kao kršćani i Crkva reagirati na nove socijalne i ujedno moralno-etičke izazove u hrvatskom društvu i Crkvi? Na koji način bi svećenici i pastoralni djelatnici, redovnici i redovnice, vjeroučiteljice i vjeroučitelji mogli odgovoriti na moralno-etičke izazove na socijalnom području? Sigurno je da kršćani, ali i hrvatski građani općenito, koji još uvijek imaju veliko povjerenje u Crkvu i njezine predstavnike, od njih očekuju nove poticaje i primjerene odgovore na brojna pitanja. Kako za hrvatsku teologiju tako i za crkvene službenike od velike pomoći mogao bi biti »Kompendij socijalnog nauka Crkve«, koji je u listopadu 2004. godine službeno objavljen u Rimu, a krajem 2005. godine objavljen i na hrvatskom jeziku⁵⁴. Riječ je o svakako najvažnijem novijem crkvenom socijalnom dokumentu, koji na neki način sažima novije socijalno učenje Katoličke Crkve i, što je za hrvatsku situaciju veoma važno, *otvara nove perspektive* za socijalno i pastoralno djelovanje. Riječ je o socijalnom dokumentu koji je pisan jezikom razumljivim današnjem čovjeku, a ujedno je po novim naglascima veliki poticaj teozolima, posebno socijalnim etičarima i pastoralnim teozolima, kako bi socijalnu poruku Evanđelja mogli lakše približiti današnjem čovjeku.

Osim što upućuje na način kako živjeti i širiti socijalnu poruku Crkve »Kompendij socijalnoga nauka Crkve« daje i određene smjernice za pastoralno djelovanje. Ovdje spominjem tek dvije stvari o kojima bi u hrvatskoj Crkvi i teologiji bilo važno povesti i širu raspravu, posebno s obzirom na pastoralno djelovanje. Prvo, dokument polazi od socijalnog nauka Ivana Pavla II. tj. da je socijalni nauk Crkve

⁵³ S. BALOBAN, *Socijalni govor Crkve u Hrvatskoj*, KS, Zagreb, 2004., str. 6.

⁵⁴ Usp. Papinsko vijeće »Iustitia et pax«, Kompendij socijalnog nauka Crkve, KS, Koncil 9, Zagreb, 2005. Dalje se upotrebljava skraćena *Kompendij socijalnog nauka Crkve*.

dio misijske djelatnosti Crkve⁵⁵ ili prema *Centesimus annus* nova evangelizacija treba u svoje bitne komponente ubrojiti »naviještanje socijalnog nauka Crkve«⁵⁶, a socijalni nauk Crkve posjeduje vrijednost »instrumenta evangelizacije«.⁵⁷

Druga, još važnija komponenta, a to je ujedno i *novost u službenom socijalnom nauku Crkve*, jest govor o *socijalnom pastoralu*. Riječ je o pastoralnom djelovanju u društvenom ambijentu koje se temelji na socijalnom nauku Crkve. Socijalni pastoral » izraz je službe socijalne evangelizacije, usmjerene rasvjetljavanju, poticanju i pomaganju cjelovitoga promicanja čovjeka preko prakse kršćanskoga oslobođenja u njegovoj zemaljskoj i transcendentnoj perspektivi«⁵⁸. Socijalni pastoral je »živi i konkretni izraz Crkve potpuno svjesne vlastita poslanja evangelizacije društvenih, gospodarskih, kulturnih i političkih zbilja svijeta«⁵⁹. U talijanskoj Crkvi se već neko vrijeme govori o socijalnom pastoralu. Sam pojam socijalni pastoral spominje se 1992. godine u socijalnom dokumentu Talijanske biskupske konferencije pod nazivom: *Evangelizirati socijalno. Smjernice i upute za socijalni pastoral i rad*.⁶⁰ Kako se u hrvatskom društvu i Crkvi susrećemo sa brojnim socijalnim izazovima pred teologe i crkvene službenike postavlja se temeljno pitanje: Kako naviještati evanđelje u tranzicijskoj Hrvatskoj? Možemo li se služiti istim pastoralnim metodama i etičko-moralno-socijalnim ponašanjem kao i u vrijeme komunizma? Poziv na socijalni pastoral »znak je vremena« kako za hrvatsku teologiju tako i za hrvatsku Crkvu. Prema »Kompendiju socijalnog nauka Crkve« nova evangelizacija društvenoga zahtijeva cjelovito naviještanje Evanđelja. U tom kontekstu socijalni »nauk diktira temeljne kriterije pastoralnoga djelovanja na društvenome području: naviještanje evanđelja; sučeljavanje evanđeoske poruke s društvenim zbiljama; planiranje akcija usmjerenih obnovi tih zbilja, usklađujući ih s potrebama kršćanskoga morala.«⁶¹

⁵⁵ Usp. *Socijalna skrb*, br. 14, str.

⁵⁶ IVAN PAVAO II., *Stota godina, Centesimus annus. Enciklika*, KS, Koncil 5, Zagreb, 1991., br. 5, str. 11.

⁵⁷ *Isto*, br. 54, str. 63. Usp. *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 523, str. 374-375.

⁵⁸ *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 524, str. 375.

⁵⁹ *Isto*, br. 524, str. 375.

⁶⁰ Usp. CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, »Evangelizzare il sociale. Orientamenti e direttive per la pastorale sociale e del lavoro, 22. novembre 1992.«, u: *La Società* III (1993.), br. 1, str. 119-176., posebno br. 5-7, str. 123-124. Ovdje je zanimljiv br. 7, str. 124, gdje se kaže da socijalni pastoral nije samo jedan dio pastorala kršćanske zajednice, nego »živi i konkretni izraz zajednice koja je potpuno uključena u situacije i probleme, kulturu, siromaštvo i očekivanja jednog teritorija i jedne povijesti«.

⁶¹ *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, br. 526, str. 376.

3. Umjesto zaključka: tražiti prikladniji način

Osim spomenutih moralno-etičkih izazova postoje i druga velika područja, koja ovdje nisu mogla biti obrađena a nude brojne moralno-etičke izazove, primjerice, sloboda savjesti, ekumenizam, grijeh, mir i rat... Koja je uloga teologa moralista i socijalnog etičara u odnosu na brojne moralno-etičke izazove? Enciklika *Veritatis splendor – Sjaj istine, o nekim pitanjima moralnog naučavanja Crkve*⁶², bavi se pitanjem moralne teologije i uloge teologa moraliste. Enciklika se ograničava na to »*da se suoči s nekim temeljnim pitanjima moralnog učenja Crkve*, u obliku nužnog razlučivanja kontroverznih problema među znanstvenicima koji se bave etikom i moralnom teologijom«⁶³. Nakon objavljivanja enciklike pisalo se o ulozi teologa moralista u odnosu na moralno-etičke izazove⁶⁴. Postoji određena povezanost između moralno-etičkih izazova u suvremenom društvu i *vizije teologa moralista*. U tom kontekstu zanimljiva je konstatacija Bernharda Häringa, prema kojemu bi teolog moralist morao biti »osoba sa mnogo antena«⁶⁵. Identitet teologa moraliste očituje se u »kvaliteti i pozivu slušaoca« i to slušaoca: riječi Božje, božanske i ljudske tradicije, glasa Crkve hodočasnice, njezinih svetaca iz prošlosti a posebno sadašnjih, glasa poniznog naroda, siromašnih i odbačenih, mudrih, staraca i mladih. »U svim tim situacijama teolog moralist mora biti ponižni slušatelj vlastite savjesti duboko svjestan recipročnosti savjesti.«⁶⁶ U analizi današnje situacije Basilio Petrà⁶⁷ polazi od konstatacije da danas više ne postoji 'kršćanski etički svijet'. Današnje kršćanstvo, a posebno katoličanstvo, riskira da bude shvaćeno istodobno 'različito' i etički neprimjereno suvremenom etosu zapadnog svijeta. To se posebno odnosi na seksualnu i bračnu etiku, ali se također govori da kršćanstvo nije kompatibilno sa kapitalizmom i parlamentarnom demokracijom. U takvom svijetu etika više ne treba istinu pisano sa velikim slovom, tj. Istinu. Kada se izgubi smisao vječnoga života »etika gubi snagu i vrijednost; postaje igra društva ili plod moći. A kada etika izgubi snagu i vrijednost zemlja postaje pakao za slabog i nemoćnog«⁶⁸. Kako bi se ponovno uspostavio odnos etike

⁶² Usp. IVAN PAVAO II., *Veritatis splendor. Sjaj istine. Enciklika o nekim pitanjima moralnog naučavanja Crkve*, KS, dokumenti 107, Zagreb, 1998.

⁶³ *Isto*, br. 5, str. 13-14.

⁶⁴ Usp. B. PETRA', »Le sfide del teologo moralista, oggi«, u: *Studia Moralia* XXXIII (1995.), br. 1, str. 5-20; S. MAJORANO, Il teologo moralista oggi, u: *isto*, str. 44; S. O'RIORDAN, »Il teologo moralista nell'Accademia Alfonsiana«, u: *isto*, str. 45-56.

⁶⁵ Bernhard Häring, *E' tutto in giocoo. Svolta nella teologia morale e restaurazione*, Queriniana, Brescia, 1994., str. 28.

⁶⁶ Bernhard Häring, *Teologia morale verso il terzo millennio*, Morcelliana, Brescia, 1990., str. 15.

⁶⁷ Usp. B. PETRA', *Le sfide del teologo moralista, oggi...*, str. 10-12.

⁶⁸ *Isto*, str. 12.

i istine potrebni su proroci koji će moći povezati Božja prava sa slučajem slabog i nemoćnog. Potrebni su proroci koji će poput stražara bdjeti nad slabim, siromašnim i strancem. Potrebna je ‘proročka silovitost’ jer je ugrožen čovjek. Središnje mjesto te ‘proročke silovitosti’ je etika. Danas nije lako ‘biti prorok’, posebno ne u moralnoj teologiji. Prorok se »uvijek izlaže odbijanju, jer duboko uznemiruje: njegova riječ prodire kao oštar mač u srce čovjeka i duboko ga pogađa. Zbog toga se i odbijanje proroka događa na neprimjeren i agresivan način: *prorok mora šutjeti*. To je sudbina proroka.«⁶⁹ Živjeti i djelovati između ‘proročke silovitosti’ i ‘odbijanja proroštva’ na etičko-moralnoj razini danas je možda najveći izazov za teologa moralista. Riječ je o onom teologu moralistu koji je duboko ukorijenjen u život i iskustvo Crkve, a u Kristu želi služiti ljudima. Možda je najveći izazov za teologe moraliste danas, »uspjeti ponovno zadobiti proročku vjerodostojnost etičkih uvjerenja Crkve«⁷⁰. Na nekim područjima, posebno socijalnom području, Crkva ima što reći upravo zahvaljujući više crkvenom učiteljstvu i socijalnom dokumentima nego djelima i promišljanju teologa.⁷¹

U ovom su radu posebno obrađena dva odabrana područja, tj. područje spolnoga i bračnoga života te bioetike i socijalno područje. To su dva različita područja i s obzirom na hrvatsku situaciju. Suvremeno društvo, posebno hrvatsko društvo, je na *socijalnom području* otvoreno za mnoge poticaje kršćana i Crkve. To je bez sumnje velika prigoda za evangelizaciju u hrvatskom društvu. U tom kontekstu postoji velika mogućnost razvoja socijalnog pastorala u Hrvatskoj.

Sasvim je drukčija situacija sa moralno-etičkim izazovima koji se odnose na područje spolnosti, braka i bioetike. Za teologe i za Crkvu tu su sve veći moralno-etički izazovi, jer suvremeno društvo, a onda i vjernici u njemu, sve teže prihvaćaju kršćansko moralno učenje na tom području.

Metoda ili-ili, tj. ako želiš biti član Crkve moraš prihvatiti određene moralne stavove, ako ne prihvatiš onda to ne možeš biti, može dovesti do određene jasnoće stavova i određenu skupinu vjernika ‘osvijestiti’, ali u pluralnom društvu, kakvo je sve više i hrvatsko društvo, takva metoda neće postići željeni rezultat, tj. da se vjernici postupno približe kršćanskom moralnom učenju, koje im u suvremenim okolnostima života postaje sve teže prihvaćaju.

I ovaj rad je pokazao kako je veoma važan način kako se prenosi moralno učenje Katoličke Crkve bilo da je riječ o teolozima ili o vjernicima laicima kao članovima određenih udruga i društava. Papa Ivan Pavao II. u *Familiaris consortio*, u tom kontekstu kaže da se čovjek »iz dana u dan izgrađuje svojim brojnim

⁶⁹ *Isto*, str. 17.

⁷⁰ *Isto*, str. 18.

⁷¹ Usp. *isto*, str. 18, bilj. 18. gdje se navodi mišljenje M. Vidala, koji kaže da socijalna etika Ivana Pavla II. ide puno dalje od teologa koji se na drugim područjima predstavljaju kao progresivni.

slobodnim opredjeljenjima. Zato on spoznaje, ljubi i ispunja ćudoredno dobro u skladu sa stupnjevima rasta«⁷².

Svi oni koji na moralno-etičko-socijalnom području u hrvatskoj crkvenoj i društvenoj javnosti nastupaju kao predstavnici Crkve (svećenici, teolozi, vjernici laici) trebaju biti kompetentni i svjesni da za to veoma osjetljivo područje danas, četrdeset godina nakon Koncila, još više vrijedi poziv i smjernica iz *Gaudium et spes*, tj. da »stalno traže prikladniji način kako da kršćansku nauku saopće ljudima svoga vremena«⁷³. Na ovom području 'proročka silovitost' pretpostavlja hrabrost i mudrost kojom će kršćani i Crkva iznova i u hrvatskom društvu moći boriti se za prava siromašnih, odbačenih i svih onih koji u suvremenom društvu sve više ostaje 'bez prava glasa'.

Summary

MORAL-ETHIC CHALLENGES FORTY YEARS AFTER THE COUNCIL

Keeping in mind the post-council development of moral theology and specific Croatian circumstances, the author debates the moral-ethic challenges, forty years after the Council, starting from the fundamental council message, i.e. the call to theologians to always seek appropriate ways to proclaim the Christian moral message to people of their time (cf. Gaudium et spes, No. 62).

Through the media, the Croatian public is dealing more with sensitive moral-ethical issues, such as artificial insemination, sex education, abortion, homosexuality, paedophilia and as such building a moral-ethic approach to these and other issues that are different to the usual way of life of the Croatian people. The topic is dealt with in two parts: Inspirations of the Second Vatican Council and Some contemporary ethical challenges. In the first part the author discusses the fundamental council presumptions of the development of moral theology, above all about Christocentric directions that are permeated from Optatum totius, No. 16, and some other council documents. This approach in the post-council period came across various difficulties but in more recent times, we are confronted with texts that deal with this topic. In the second part the author limits himself to two wider areas that have emerged recently as moral-ethical challenges. On the one hand, the field of marriage, family, general sexual life and bio-ethics that deal with moral theology. On the other hand, he deals with the social field that social teachings of the Church deal with, that is, social ethics. Keeping in mind the specific Croatian situation the first field is dealt with through the question of sexual education, amendments to legislations and the actuality of bioethics. The paper claims a selective approach to sexuality; the

⁷² IVAN PAVAO II., *Obiteljska zajednica. Familiaris consortio*, KS, dokumenti 64, Zagreb, 1981., br. 34, str. 48.

⁷³ *Gaudium et spes*, br. 62, str. 709.

problems faced with creating new Croatian legislation in this field that does not reflect the true situation in Croatian society; and the actuality of bioethics in Croatia where Croatian theologians have made a significant contribution. Numerous moral-ethic challenges exist in the social field in Croatia with which the author is familiar. Seeking a response to the question: What is the role of Croatian theologians and official Church representatives, the author claims that Social speech in the Croatian Church is being put to the question. Based on the Compendium of social teachings of the Church, the author presents Social pastoral care as the way to active participation of Christians and the Church in social life which is at the same time a fundamental pre-condition for the 'new Evangelisation' that Pope John Paul II spoke about.

In his conclusion which is based on the encyclica Veritatis splendor and other discussions by moral theologians, the author discussed the connection between moral-ethic-social challenges and the vision of moral theologians. In a plural society where the image of a 'Christian ethical world' has been lost we expect moral theologians to testify the prophesising credibility of ethic beliefs of the Church. Anyone representing the Church in moral-ethical-social issues in the Croatian Church and public must be competent and permanently conscious of the council message to continually seek an 'appropriate way' to transfer the Christian moral message to the people of their time.

Key words: moral-ethical challenges, appropriate way to transfer moral messages, Christocentric morals, sexual education, legislative amendments, bioethics, social teachings of the Church, social speech of the Church, social pastoral care, vision of moral theologians